

Рецензія
на дисертацію
ДОВГОЇ Марії Ігорівни
«Розвиток компонентів креативності підлітків в умовах
дистанційного навчання в системі МАН України»
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Дисертаційна робота Довгої М.І., подана до захисту, присвячена надзвичайно важливій темі, адже у сучасних умовах стрімко зростають потреби та можливості використання дистанційного навчання, що обумовлено прогресом інформаційних технологій та їх широким застосуванням як у навчанні, так і у повсякденному житті. Особливо загострилась потреба дистанційного навчання в умовах надзвичайних ситуацій, пов'язаних з негативним впливом пандемії COVID-19 та воєнним станом внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії на територію нашої країни, що унеможливує проведення системного очного навчання у закладах освіти України.

З іншого боку, в сучасному світі особливе значення набуває процес розвитку креативності як і креативного, нестандартного чи оригінального мислення, що слугує важливим фактором досягнення успіху у багатьох сферах життя.

Зазначені факти дозволили сформулювати науковий задум дослідження, який вибудовується навколо ідеї розвитку креативності, ефективності дистанційного навчання, що пронизують всі компоненти структури дисертації, наукового апарату (тему, мету, гіпотезу, завдання, методiku дослідження, новизну, теоретичну і практичну значущість), а також відображені в результатах дослідження.

Прогнозуючи результати дослідження, здобувачка формулює припущення, що за умов належної організації дистанційне навчання може ефективно використовуватися для розвитку компонентів креативності підлітків. Дослідниця передбачає, що дистанційне навчання мінімізує негативний вплив відхилень та недоліків у здійсненні освітнього процесу, а нові підходи до планування його організації та проведення, сприятимуть розвитку креативності, що актуалізувало вибір теми та посилило її значущість.

Про відповідність рукопису дисертації установленим вимогам до такого роду кваліфікаційних робіт свідчить логічність викладу матеріалу,

відповідність нормам літературної мови, точне використання наведених термінів, зрозуміле пояснення тих, що вводяться у науковий обіг.

Структура дисертації вибудована за оновленим підходом, яка презентована вступом, трьома розділами, що поділені на підрозділи, пункти та підпункти, висновками до розділів, загальними висновками, списком використаних джерел, змістовними додатками, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Відповідно до сформульованої мети дослідження та шляхів її досягнення поставлено конкретні завдання наукового пошуку, розв'язання яких дозволило завдяки використанню методологічних принципів і підходів, отримати науковий результат, що розлого представлено в основному змісті дисертації.

У вступі подано загальну характеристику дисертаційного дослідження, обґрунтовано актуальність теми, висвітлено її зв'язок із сучасними дослідженнями, представленими у психолого-педагогічній літературі, з визначенням сутності наукової проблеми.

Для досягнення мети дослідження передбачено розв'язання шести завдань, що супроводжуються застосуванням сукупності адекватних наукових методів та методик, які підтверджується обґрунтованістю їх вибору та детальним описом.

У процесі розв'язання першого завдання здійснено аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури для уточнення сутності ключових понять дослідження, теоретично досліджено та обґрунтовано проблему розвитку креативності та її компонентів. З використанням аналітичних методів дослідження уточнено визначення креативності, що вважається здатністю та вмінням особистості створювати корисні, нові та оригінальні продукти, описано авторські підходи та методи обстеження креативності та її компонентів, виявлено вплив різноманітних факторів на процес розвитку творчого потенціалу та умови ефективності дистанційного навчання.

Використання теоретичних методів дослідження дозволило здійснити порівняння й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для виокремлення компонентів творчого потенціалу, визначення підходів та перешкод для його розвитку, пошуку педагогічних засобів розвитку креативності підлітків в умовах дистанційного навчання.

Відповідно до другого завдання дослідження обґрунтовано роль Малої академії наук України у розвитку творчого потенціалу обдарованих учнів, проаналізовано ресурсні можливості цього закладу та його впливу на розвиток креативності, чому сприяє активна участь здобувачів освіти у таких проєктах як: конкурс-захист учнівських дослідницьких робіт, дитяча академія ФУТУРУМ та партнерство з міжнародною програмою Destination Imagination,

що створює умови та можливості для здійснення учнівських досліджень відповідно до їхніх інтересів, отримання теоретичної та практичної підтримки з боку педагогів, вдосконалення дослідницьких навичок учнів.

Третє завдання передбачало здійснення емпіричного дослідження уявлень педагогів про креативність та їх впливу на формування готовності до розвитку креативності учнів. На основі отриманих результатів здобувачка доводить, що педагоги в Україні в переважній більшості розуміють важливість розвитку креативності і визнають важливу роль школи у цьому процесі. Використовуючи методи анкетування, опитування для збору емпіричних даних та їх опрацювання, виявлено, що повноцінний розвиток креативності учнів у закладах освіти частіше гальмується недостатністю знань педагогів щодо особливостей творчих процесів та критеріїв оцінки творчих продуктів, що підтвердило потребу розроблення спеціальної програми або курсів з розвитку креативності для підготовки наукових та педагогічних кадрів.

На основі аналізу існуючих методів обстеження креативності дисертантка робить висновок, що у зв'язку з відсутністю універсального способу оцінки цього параметра, вибір методів обстеження креативності повинен зумовлюватися метою дослідження.

У процесі розв'язання четвертого завдання здобувачкою використовувалися емпіричні методи дослідження діагностичного характеру, що передбачали анкетування, тестування та діагностування рівня креативності учнів, оцінювання переваг та недоліків онлайн навчання.

На основі отриманих результатів виявлено переваги дистанційного навчання, що сприяють розширенню освітніх можливостей для учнів з віддалених регіонів, дозволяють забезпечити неперервність навчання, надають можливість гнучкого поєднання додаткової освіти зі шкільною.

На цьому етапі дослідження виявлено фактори впливу на ефективність дистанційного навчання, серед яких: залежність від вмотивованості та підготовленості слухачів до самостійної роботи, способу організації та рівня активності учасників освітнього процесу, якості використаних матеріалів та їх адаптації до формату онлайн навчання.

П'ятим завданням дисертаційної роботи передбачено розроблення програми онлайн курсу, спрямованого на розвиток креативності підлітків, з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей на основі отриманих емпіричних даних. Розроблений дисертанткою бісинхронний курс структурований за чотирма змістовими блоками, що спрямовані на ознайомлення учасників з потенційними джерелами ідей та формування мотивації до творчості.

Основні завдання онлайн курсу полягають у формуванні таких компетентностей як: пізнавальної, практичної, творчої, соціальної, що

деталізується відповідним змістом, реалізація якого сприяє формуванню у вихованців усвідомлення себе як творчої особистості, формуванню психологічної готовності та здатності знаходити нестандартні рішення шляхом використання інструментів творчого мислення. Детальний зміст онлайн курсу представлений у додатку дисертації (Додаток 2, стор. 287-303).

Розв'язання шостого завдання супроводжувалося використанням експериментальних методів (констатувальний, формувальний і підсумковий етапи експерименту), що дозволили відстежити позитивні зміни (до і після впровадження) та перевірити ефективність розробленої програми розвитку компонентів креативності учнів підліткового віку в умовах онлайн навчання.

Перевірка ефективності розробленої програми здійснювалася шляхом використання математичних методів опрацювання статистичного масиву для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних й визначення їх достовірності.

Отримані результати дослідження підтвердили взаємозв'язок між залученістю учнів у процес навчання та ефективністю тренінгу з використанням елементів інтерактивної взаємодії в процесі онлайн-занять.

На основі результатів експериментальної перевірки дисертантка робить висновок проте, що програма може бути рекомендована для занять гуртків МАН як доповнення до дослідницьких занять з основного предмету, а також може використовуватися в якості спецкурсу для студентів педагогічних спеціальностей, зокрема, з природничих дисциплін.

Здобувачка доводить, що майбутні дослідження можуть передбачати адаптацію програми для підготовки педагогічних працівників та використання її на курсах підвищення кваліфікації з метою поглиблення і розширення уявлень педагогів про креативність, що потенційно матиме позитивний вплив на їхню готовність та здатність до розвитку креативності учнів.

У висновках представлено узагальнення найбільш вагомих результатів дослідження, подаються рекомендації щодо наукового та практичного використання одержаних результатів, формулюються твердження, які мають вагоме значення для педагогічної науки і практики. Узагальнення підтверджуються системою доказів, обґрунтувань, що слугують міцним підґрунтям та доводом їх логічності і коректності

Про теоретичну значущість одержаних результатів свідчить їх наукова новизна, яка аргументовано та чітко представлена відповідними положеннями, та можливість і доцільність їх використання у подальшому науковому пошуку. Новизна дослідження полягає в удосконаленні: знань про креативність, структуру творчого потенціалу та підходи до його розвитку; знань про умови ефективного дистанційного навчання обдарованих підлітків. Зокрема, поглиблено та уточнено зміст понять «креативність», «творчий

потенціал», «розвиток творчого потенціалу», «дистанційне навчання», «онлайн-навчання». Подальшого розвитку набули дослідження педагогічних умов розвитку креативності підлітків, обґрунтовано роль проєктів, впроваджених Національним центром «Мала академія наук України», у розвитку креативності обдарованих учнів та вплив залученості учнів на ефективність розвитку креативності в процесі онлайн-навчання.

Безсумнівною є практична значущість результатів дослідження, що полягає у дослідженні уявлень педагогів про креативність, що свідчить про їхню готовність до розвитку креативності учнів, визначенні педагогічних засобів розвитку креативності підлітків в умовах дистанційного навчання та розробленні програми, що сприяє досягненню мети з розвитку творчого потенціалу учнів.

Отримані наукові результати можуть застосовуватися для вдосконалення процесу розвитку креативності обдарованих підлітків як у позашкільних закладах освіти, так і закладах середньої освіти, а також використовуватися у роботі зі студентами педагогічних ЗВО та у системі закладів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Особистий внесок здобувачки полягає в розробленні теоретичних основ розвитку креативності підлітків в умовах дистанційного навчання, дослідженні педагогічних факторів, які гальмують успішний розвиток креативності учнів та розробленні дієвих засобів розвитку компонентів креативності підлітків в умовах онлайн-навчання.

Загалом дисертація свідчить про уміле застосування методів дослідження, засобів логічного мислення, характеризується точністю наведених даних, аргументованістю суджень, високим абстрактним ступенем викладу результатів дослідження. Іншими словами, оформлення результатів дослідження у тексті дисертації та в опублікованих роботах відповідає нормативним вимогам до кваліфікаційних робіт, поданих для здобуття ступеня доктора філософії.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Національного центру «Мала академія наук України» в рамках Відкритої освітньої лабораторії (довідка № 1.3/22-220 від 10.04.2023 р.) та ліцею № 15 м. Чернігова (довідка №32 від 30.01. 2023 р.).

Широку і різнобічну палітру використаних дослідницею джерел підтверджують монографічні праці, наукові статті, дисертаційні дослідження, нормативно-методичні документи, навчальні й довідкові видання, навчальні програми тощо.

Використані джерела у цілому є доречними стосовно теми дисертаційного дослідження, а розподіл посилань у тексті дисертації можна

вважати оптимальним, що разом з кількістю опрацьованої літератури свідчить про високу культуру дисертантки, її підготовленість як науковця.

Загалом дослідницею використано 411 найменувань наукових джерел, з яких 397 іноземною мовою.

Термінологічний апарат дослідження у тексті дисертації представлений коректно та лаконічно і підтверджений сукупністю проаналізованих визначень, трактуванням понять, їх зіставленням та порівнянням з уже сформульованими в опрацьованих джерелах.

Терміни й поняття, використані у контексті теми дисертації («креативність», «творчий потенціал», «розвиток творчого потенціалу», «засоби розвитку творчого потенціалу», «дистанційне навчання», «онлайн-навчання») відповідають вимогам до їх наукового тлумачення.

Стилістичне оформлення тексту дисертації відповідає нормативним вимогам та підтверджує високий рівень дослідниці, її підготовленість до здійснення наукових досліджень та текстового оформлення отриманих результатів. Про це свідчать сформульовані визначення, наведені тлумачення та пояснення, побудовані твердження, представлені у тексті дисертації, як і обґрунтування і логічність узагальнень та висновків.

Загалом експериментом було охоплено 276 учнів.

Основні положення та результати дослідження оприлюднено і представлено у доповідях та повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів, на щорічних звітних наукових конференціях Інституту обдарованої дитини НАПН України (2019 – 2023 рр.).

Результати дослідження представлені у публікаціях дисертанта, що свідчить про їх наукову новизну, теоретичне значення для психолого-педагогічної наукової спільноти, інтерес якої пов'язаний з проблемою обдарованості, розвитку креативності обдарованих учнів, організацією онлайн навчання.

Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені в 3 (одноосібних) публікаціях, з яких 1 відображає основні наукові результати, 1 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає наукові результати дисертації.

У тексті дисертації та публікаціях автора не виявлено порушень академічної доброчесності.

Загалом одержані результати дослідження, представлені у дисертації та публікаціях, свідчать про наукову зрілість дисертантки, вміння знаходити актуальні педагогічні проблеми, готовність розв'язувати їх на належному науковому рівні, що матиме вагоме значення для психолого-педагогічної науки та освітньої практики.

Водночас слід зазначити, що на думку здобувачки, майбутні дослідження можуть передбачати адаптацію програми для педагогічних працівників та використання її на курсах підвищення кваліфікації з метою поглиблення і розширення уявлень педагогів про креативність, що потенційно матиме позитивний вплив на їхню готовність та здатність до розвитку креативності учнів (стор. 225).

Проте доцільно повніше і ширше визначити напрями чи проблеми подальших досліджень у контексті зазначеної теми, що слугувало б продовженням наукових пошуків, зокрема пов'язаних з розвитком креативності обдарованих здобувачів освіти на різних ступенях навчання, дослідженням форм, методів чи технологій розвитку креативності у процесі навчання обдарованих учнів наукових ліцеїв та ін.

Наведена пропозиція практично не впливає на позитивну оцінку одержаних результатів та їх представлення у дисертації і публікаціях її автора.

За результатами аналізу тексту дисертації Довгої М.І. «Розвиток компонентів креативності підлітків в умовах дистанційного навчання в системі МАН України» та опублікованих нею робіт можна зробити висновок, що дослідження є завершеним, у якому висвітлено нові наукові результати, що сприяють вирішенню важливого завдання, пов'язаного теорією і практикою навчання та виховання обдарованих підлітків, а отже, характеризуюся вагомою теоретичною і практичною значущістю.

Дисертація повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022, а її автор Довга Марія Ігорівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Рецензент –

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу інноваційних
технологій в освіті обдарованих
Інституту обдарованої дитини НАПН України

В.В. Мелешко